

PÁL ZOLTÁN

FÁJDALMAS KÖZÖS TÖRTÉNELEM

Borsi-Kálmán Béla: Megközelítések. Tanulmányok a magyar-román (román-magyar) kapcsolattörténetről és identitásról, Lucidus Kiadó Kisebbségkutatás könyvek, Budapest, 2011, 220 oldal

Borsi-Kálmán Béla, az ELTE Kelet-Európa Története Tanszék egyetemi tanára (és egyben a tanszék egyetlen román szakértője) idén tavasszal új könyvvel jelentkezett a 19–20. század (illetve napjaink) magyar-román kapcsolatairól, a múlt mellett a jövő kérdéseire is figyelve, folyamatosan érzékeltetve azt, hogy (közös) múltunk ismerete nélkül nem tudunk továbblépni a megbékélés felé. Erre utal a mű mottójául szánt József Attila-idézet is: „*a múltat be kell vallani*”.

A kötet kilenc tanulmánya döntően már megjelent írások gyűjteménye – kivéve *A beamterek Eldorádójától Trianonig* és a *Temesvár és a Bánság az „összeomlás” éveiben* címet viselő tanulmányokat, melyek kötetbe került formájukban most jelentek meg először –, és jórészt az elmúlt tíz évben keletkeztek, leszámítva az első írást (*A román társadalom és közélet az 1850-es, 60-as években a magyar [Kossuth-] emigránsok szemével – főként Veress Sándor és Oroszhegyi Jónás munkáiban*), melynek „távoli előzménye” már 1990-ben, illetve 1995-ben is megjelent.¹ A szerző azonban a tőle megszokott alaposággal az írások jelentős részét új lábjegyzetekkel látta el, irodalomjegyzékét több helyen is kiegészítette. A sokszor igen terjedelmes lábjegyzetek² olykor önálló életet élnek, kissé talán el is kalandoznak az adott mondanivalótól, alapos áttanulmányozásuk után azonban rájöhethet az olvasó: létük nem öncélú, a témában elmerülni szándékozó olvasó újabb szakirodalmakat talál az adott témához, valamint a szerző újabb érdekes észrevételeire is rábukkanhat. De ha lábjegyzetek nélkül olvassa az ember a szövegeket, úgy is sokat okulhat két közép-európai nép (sikertelen, sokszor tragikus) egymás mellett éléséről, egymáshoz való viszonyáról.

A kilenc írás egyaránt igen magas színvonalat képvisel, s mindegyik egy-egy sajátos nézőpontból kívánja megvilágítani a magyar és a román nemzet közti viszonyt. Van olyan, amely egy személy (illetve családja) szemszögéből (*A „kis tüzér”: id. Niamešny Mihály [1834–1901]; Bartók és a „kutyaőr”, avagy adalékok a dualizmus kori Bánság integrációs/asszimilációs trendjeihez és törvényszerűségeihez*), de olyan is, amely egyetlen várost (illetve területet) helyez az elemzés középpontjába (*A beamterek Eldorádójától Trianonig; Temesvár és a Bánság az „összeomlás” éveiben*). Olyan írások is akadnak, melyek nagyobb időszakokat átfogva, geopolitikai-geostratégiai megközelítés alapján mutat-

ják be a magyar és a román viszonyt (A „magyarkérdés” és Közép-Európa, avagy adalékok a „Trianon-szindrómához”; Nemzeti gyűlölködés vagy kiengesztelődés?). De helyet kaptak a kötetben olyan szellemi termékek is, melyek egy-egy szerző vagy csoport meghatározott munkáit elemzik, hogy ezáltal vonjanak le tanulságokat magyarokról s románokról (A román társadalom és közélet az 1850-es, 60-as években a magyar [Kossuth-] emigránsok szemével – főként Veress Sándor és Oroszhegyi Jóna munkáiban; Hasonlóságok, különbségek – és tanulságok; A románok Németh László: Magyarok Romániában és Mikecs László: Románia. Úti-jegyzetek című írásaiban).

Borsi-Kálmán már a második tanulmányban jelzi, hogy magyarok és románok történelmi vitájában (vagyis Erdély hovatarozásának kérdésében) ma már gyakorlatilag lehetetlen mindkét fél számára megnyugtató, teljesen igazságos döntést hozni: „Mi sem áll tehát távolabb e sorok írójától, hogy holmi maga barkácsolta, törekeny emelvényre kapaszkodjon és a páratlan ítésszék tőgájába burkolózva megpróbálja igazságot porciózni egy több mint másfél száz esztendő történelmi disputában, két nemzetstratégia balszerencsés, végső soron mindkét félre – nemzetfejlődésre és nemzettudatra nézve – egyaránt jövátéhetetlen (kölcsonös) torzulásokkal járó összecsapásában. Ez természetesen képtelen vállalkozás lenne, még elgondolni, mesterséges fogalmakba s elvont logikai konstrukciókba gyömöszölni is meglehetősen kockázatos dolog: már-már a valóság nyílt megkísértése. Hiszen annak végtelen gazdagsága, változatosága és kiszámíthatatlansága, köztudottan, minden képzeletet felülmúl.”³ A kötet hatásosabbnál hatásosabb példák mutatja be, hogy hogyan szenvedett torzulásokat a két nemzet fejlődése. Kitér az általa gyakran emlegetett *nemesi típusú polgárosodás* sikertelenségére, megszakadására és visszajára fordulására, mely olyan torzóban maradt társadalmat eredményezett, aminek következményeit (például a rendszerváltás utáni értelmiségi csoportok egymás elleni harcát, a „szekértáborosdit”) jelenleg is a bőrünkön érezzük.⁴ Számos példával bizonyítja, hogy milyen erősen hittek a magyar és román politikai vezetők a francia típusú centralizált, egynyelvű nemzetállam/államnemzet (*État-Nation*) koncepciójában,⁵ és hogy ez mennyi kárt okozott.⁶ Ugyanakkor felhívja arra is a figyelmet, hogy szükség van a két nemzet megbékélésére, és ehhez személyes tapasztalatai alapján fogódzókat is ajánl: mind a magyar, mind a román vezető értelmiségieknek.⁷

Mindenképp szeretnénk még kiemelni a *Bartók és a „kutyabőr”, avagy adalékok a dualizmuskori Bánság integrációs/asszimilációs trendjeihez és törvényszerűségeihez* című írást, mely újfajta módon világít rá a világhírű zeneszerző zsenialitására, nevezetesen arra, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia legkevertebb népességű s rohamosan magyarosodó fertályában, a temesi Bánságban felcseperedő Bartók Béla azért is válhatott az egyetemes zenetörténet egyik kimagasló alakjává, mert társadalmi hierarchiájából fakadó feszültségeit és

frusztrációit képes volt szintetizálni, és zenéjében megjeleníteni az összeomlóban lévő közép-európai szellemi világot.⁸

Borsi-Kálmán Béla az öncélú elméletgyártás helyett (mely gyakran előfordul a társadalomtörténet-írásban) ő inkább a gyakorlat embere, konkrét példák bemutatásával arra keresi a választ, hogy két egymásra utalt európai nemzet hogyan került *tragikusan* szembe egymással, és hogy hogyan keveredhetnének ki szörnyű helyzetükből. Ehhez a legkülönbélebb tudományokat hívja segítségül, a történelem mellett az irodalmat, a nyelvészetet, a lélektant és a politológiát, hatalmas olvasottságról téve tanúbizonyságot,⁹ sokszor revelációszerű hatást kiváltva az olvasóból.

A könyv borítóján egy híd látható, mely minden bizonnyal azt a szándékot jelképezi, hogy Magyarország és Románia végre áthidalhassa a köztük lévő szakadékot. Bízunk benne, hogy Borsi-Kálmán Béla új műve is hozzá fog járulni – ismét József Attilát idézve – „közös dolgaink” rendezéséhez.

Jegyzetek

¹ BORSI-KÁLMÁN Béla: *Megközelítések. Tanulmányok a magyar–román (román–magyar) kapcsolattörténetről és identitásról*, Lucidus Kiadó, Budapest, 2011, 31. p.

² Például *Uo.*, 11., 13., 19., 61., 75., 77., 82., 84–85., 89., 127–128., 133. és 136. p.

³ *Uo.*, 35–36. p.

⁴ *Uo.*, 200–201. p.

⁵ *Uo.*, 39., 102–103., 167., 179., 201. és 203. p.

⁶ „Megszületett-e, vagy készül-e már az a vaskos, árnyalt szemléletű román monográfia, amely – esetleg – óvatosan fölveti (vagy csupán megpendíti), hogy a román nemzetépítés – legalábbis a terület- és lakossággyarapodás vonatkozásában – túlságosan is jól sikerült? Más szóval a románság 1920-ban e vonatkozásban »túlnyerte«, a társadalom átalakításban és a demokratizálásban viszont »alulmúlta« magát, legalábbis jócskán elmaradt valós lehetőségeitől.” (206. p.); „Készült-e már Romániában, román szerző tollából olyan átfogó tanulmány, társadalomtörténeti vagy politológiai elemzés, amely a nemzetépítés »járulékos kárait«, közelebbről a romániai zsidóság és németiség kivándorlásának valódi következményeit fölmérte volna?” (207. p.)

⁷ *Uo.*, 54–55., 204–208. p.

⁸ *Uo.*, 121–122. p.

⁹ Az első tanulmány elkészítéséhez még az MTA Könyvtár Kézirattárában is kutatott (L. 11. p.), a Bartókról szóló írás elkészültéhez pedig felkereste az OSZK Kézirattárát (L. 111. p.).